

EGY BERETTYÓÚJFALUI LÓ-ÖSSZEÍRÁS 1853-BÓL

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharcot követően szigorú ellenőrzési rendszert vezetett be az államhatalom. A fokozott katonai jelenlétén kívül a bürokrácia felduzzasztása és terhes vizsgálódási kényszere jellemezte az 1850-es évek Magyarorszá- gát, ahol a lakosság a passzív rezisztencia alkalmazásával próbált ellenállni az önkényes hatalomgyakorlásnak. A Bach-korszak az élet minden területét szerette volna tökéletes ellenőrzés alá vonni, ehhez pedig jelentős számú felmérést, összeírást készített. Neme- sek, honoráciorok, tisztviselők, kereskedők, iparosok, izraeliták, ingók, ingatlanok, köz- ségi vagyonok, állatok kerültek fel az összeírási listákra azért, hogy az ország irányítói pontos képet kaphassanak a pillanatnyi állapotokról.

A könnyebb kezelhetőség kedvéért Bihar megyét is kettéosztották. Az 1850-es évek elején Alsó-, vagy Észak-Bihar, illetve Felső-, vagy Dél-Bihar megyékről beszélhe- tünk.¹ Berettyóújfalu az 1850-es években Észak-Bihar vármegyéhez, azon belül a de- recskei járáshoz tartozott. A járás legnagyobb települése 7429 főnyi lakossággal De- recske volt.² Berettyóújfalu 4963 lakossal a járás második legnagyobb települése.³ Az emberek nagy többsége a mezőgazdaságból, vagy az ahhoz kapcsolódó iparágakból élt. Ezzel párhuzamosan jelentős méreteket öltött a nagyállat-tartás is, ami nagyrészt szarvas- marha-tenyésztésben nyilvánult meg. A lótartás nem tett szert nagyobb jelentőségre a

- 1 SÜLI-ZAKAR István–PÉNZES János: *Észak-Bihar közigazgatási kérdései*. In: Bihari Diéta V. Berettyóú- falu, 2004. 42–66.; 44. 1854-ben már biztosan kettéosztották Bihar megyét, hiszen ebben az évben készült egy kimutatás a megyéhez tartozó járásokról, községekről és pusztákról, ahol Alsó-Észak-Bihar vármegye szerepel közigazgatási egységként. A kimutatást lásd: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (Továbbiakban: HBML) IV. B. 420/c 5. doboz, No. 561. A derecskei járás iratai (1820–1860).
- 2 HBML IV. B. 420/c 14. doboz, No. 1691. Dátum nélkül.
- 3 HBML IV. B. 420/c 14. doboz, No. 1691. Dátum nélkül. Illetve: HBML IV. B. 420/c 20. doboz, No. 2403 (1850). Itt szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy sok eltérő adat él a köztudatban, a település lakos- ságszámát illetően. Néhány példát említenék: Fényes Elek 1847-es munkájában 4983 főre teszi a lakos- ság számát. FÉNYES Elek: *Magyarország leírása. I. rész. Magyarország általánosan*. Pest, 1847. 392. Kováts Zoltán az 1857-es felekezetek szerinti összeírás alapján 5371 főben adta meg Újfalu lélekszámát, a külterületekkel együtt. KOVÁTS Zoltán: A népesség története. In: *Berettyóújfalu története*. (Szerk.) VARGA Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 141–199.; 12. sz. táblázat, 171. Süli-Zakar István és Pénez János, illetve Orosz István 1851-re 5000 főben adja meg a lakosságszámot. SÜLI-ZAKAR–PÉNZES i. m. 43. OROSZ István: Berettyóújfalu agrárviszonyai a XVII–XIX. században. In: *Berettyóújfalu története*. (Szerk.) VARGA Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 229–299.; 278. Molnár Endre 1857-es adata 5016 főre tes- zi a község lakóinak számát. MOLNÁR Endre: Berettyóújváros. Újfalu és Szentmárton népességének fejlődése és összetétele. In: *Bihar vármegye*. (Szerk.) NADÁNYI Zoltán. Budapest, 1938. 457–468.; 457. Osváth Pál az 1871. évi népszámlálási adatokat használta munkája során, amelyben 5760 lakosról írt. OSVÁTH Pál: *Bihar Vármegye Sárreti Járása leírása*. (Szerk.) UJVÁRY Zoltán. Debrecen, 1996. 2. mó- dosított kiadás. 171.

Sárreten, azután sem, hogy megnövekedtek a szállítási feladatok.⁴ A gazdálkodók is inkább az ökröket használták munkájukhoz. A községben található lovak száma ezért arányaiban kevesebb volt, mint a szarvasmarháké. 1828-ban összesen 233 lovat írtak össze a számlálóbiztosok.⁵ 1852-ben 572, 1853-ban 543 lovat találtak a községben.⁶ Majd csak 1895-ben haladja meg a 800-at a lovak száma.⁷ Az emberek a lovakat is inkább munkára, mint közlekedésre használták. Több volt a hámos, mint a ménes ló. Pedig a 18. század végétől megindult az új lófajták tenyésztése. Ilyen volt a nóniusz, a gidrán és a lipicai.⁸ Ettől függetlenül a jobbágyok és a kisbirtokosok csak akkor tartottak lovat, ha a munkájukhoz elengedhetetlenül szükségesnek bizonyult.

A lótartás lehetett igen gyümölcsöző üzlet is, hiszen a hadsereg folyamatosan kereste az utánpótlást. Ún. abszentáló bizottságok járták megadott időpontokban a községeket, ahol felmérték a lóállományt és a nekik tetsző lovakat azonnal megvették.⁹ Ilyen vizsgálat céljából írtak össze a derecskei járás lóállományát is 1853-ban. A járáshoz tartozó 19 település közül Berettyóújfaluban találták a legtöbb lovat.¹⁰

A derecskei járás 1853-as lóösszeírásának összesítő adatai¹¹

Település neve	Lovak száma	Lótartók száma
Derecske	478	255
Tépe	352	101
Bakonszeg	274	73
Sáránd	207	55 ¹²
Mikepércs	388	115
Hencida	326	73
Gáborján	289	65
Szentpéterszeg	456	98
Esztár	250	73
Monostorpályi	354 ¹³	93
Konyár	492	144
Hosszúpályi	324	104
Hajdúbagos	242 ¹⁴	69
Berettyóújfalú	530 ¹⁵	140

4 OROSZ i. m. 284.

5 OROSZ i. m. 283. 20. sz. táblázat.

6 Az 1852-es összeírás: HBML IV. B. 420/c 19. doboz, No. 2260. Berettyóújfaluról összesítő adatok maradtak fent. Az 1853-as összeírás: HBML IV. B. 420/c 17. doboz, No. 2096.

7 OROSZ i. m. 283. 20. sz. táblázat. 810 lovat írtak össze 1895-ben.

8 *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás.* (Szerk.) SZILÁGYI Miklós. Budapest, 2001. Vonatkozó rész: PALÁDI-KOVÁCS Attila. 621.

9 Magyar Néprajz i. m. 655.

10 A derecskei járáshoz tartozó települések: Bakonszeg, Berettyóújfalú, Dancsháza, Derecske, Esztár, Földes, Gáborján, Hajdúbagos, Hajdúszóvát, Hencida, Hosszúpályi, Konyár, Mikepércs, Monostorpályi, Nagyrábé, Sáp, Sáránd, Szentpéterszeg, Tépe. A kimutatást lásd: HBML IV. B. 420/c 5. doboz, No. 561.

11 A táblázatban 14 település adatai szerepelnek, mivel Dancsháza, Földes, Nagyrábé, Sáp és Hajdúszóvát összeíró-lapjai nem maradtak fent.

12 5 ló a községé.

13 Ebből 37 csikó

14 Ebből 20 tavalyi, 18 pedig idei csikó volt.

15 Az eredeti végösszeg 543 ló, de a ceruzával történt beírásokat levonva 530 a helyes szám.

A derecskei járás iratanyagát eddig nem igazán vették figyelembe a járás településeinek történetével foglalkozó kutatók. Reméljük, munkánkkal sikerült felhívni a figyelmet az említett levéltári anyag fontosságára.

FORRÁSKÖZLÉS

A szöveg közlésénél a betűhív átírási módot használtunk. Kivételt a keresztnévek végén található cz = c, illetve a th = t képeznek. Az ÿ-t meghagytuk eredeti formájában, mivel az összeíró azt következetesen használta. A szövegben előforduló félkövér és kurzív kiemelések szintén a szerzőtől származnak.

Irat jelzete: HBML IV. B. 420/c 17. doboz, No. 2096.

Terjedelem: 2 lap

Öszveirása

B[erettyó]Ujfaluba lakosok közzül lóval bírónak, mely lovak az 1853-ik évi július 10-re vizsgálat alá állítandók.

	Gazda neve	Ház	Ló
		száma	
1.	Szilágyi Lajos ¹⁶	3	2
2.	Kalivoda János ¹⁷	4	1
3.	B. Tóth Mihály	5	2
4.	Czirják Mihály	10	5
5.	Kálmán István ¹⁸	12	5
6.	Török Mihály	14	4
7.	Tóth Sándor	13	4
8.	Végh István	22	4
9.	Tóth P. János	23	3
10.	Bogáthi Mihály	27	4
11.	Gúlyás János	43	2
12.	Bogáthi M. András	47	4
13.	Tikász Mihály ¹⁹	58	6
14.	Tóth András	70	2
15.	H. Jakab Péter	92	4
16.	Gulyás Péter ²⁰	102	5
17.	Nagy Béni	104	4
18.	Tóth András	106	5
19.	Veress S. István	109	4

	Gazda neve	Ház	Ló
		száma	
20.	Fábián István	118	5
21.	Némethi Ferenc ²¹	131	3
22.	Rosinger Simon	144	1
23.	Miliczner Lázár	146	3
24.	Tóth Károly	154	4
25.	Papp Tamás ²²	150	5
	<i>Öszvesen</i>		91
	2-ik Tized		
26.	Sánta Bernát	89	2
27.	Sz. Veres Mihály	172	4
28.	Csuhá János	173	4
29.	Szoboszlai Istváné [!]	179	6
30.	Botska Jánosné	180	5
31.	Szigethi István	184	4
32.	Birizdó Ferenc	191	5
33.	Szabó M. János ²³	200	4
34.	Balog Péter	201	2
35.	Karátson János	207	2

16 A község jegyzője.

17 A község gyógyszerésze.

18 Ceruzával beírva: „1 megdöglött”.

19 Ceruzával beírva: „5”

20 Ceruzával beírva: „4”

21 Ceruzával beírva: „2”

22 Ceruzával beírva: „4”, az 1853/54-ik évben Papp Tamás volt a község főbírója. HBML. IV. B. 420/c 17. doboz, No. 2072.

23 Ceruzával beírva: „3”

	Gazda neve	Ház	Ló
		száma	
36.	V. Tóth Ferenc	211	4
37.	Veress Bálint	232	4
38.	Aranyi József	248	3
39.	Csarkó G. Sándor	264	5
40.	Kováts Dávid	265	4
41.	Varga János	278	4
42.	Szitó János	303	1
43.	Lisztes Péter	317	3
44.	Karácson Sándor	320	2
	<i>Öszvesen</i>		68
	3-ik Tized		
45.	Karácson Dávid		4
46.	Nyuzó István	345	3
47.	Pozsár Sándor	378	6
48.	Daroczi Pál	370	6
49.	G. Aranyi János	435	5
50.	G. Szabó Mihály	424	4
51.	Nagy György ²⁴	459	6
52.	Rácz Mihály	460	5
53.	Nagy Gy. József	463	6
54.	Kállai János	465	4
55.	Jenei Istvánné	457	6
56.	Erdei Pál	477	2
57.	Hajdú Ferenc	485	4
58.	Daróczi Pálnó ²⁵	508	4
60.	Szántó János	509	4
61.	Szerencsi Mihály	515	4
62.	Szabó G. János	519	3
63.	D. Balog Gergely	528	5
64.	If. [!] Rácz Péter	529	2
65.	Mozes János		2
66.	K. Tóth István		1
67.	Nagy Gergely ²⁶		6
	<i>Öszves</i>		96

24 Ceruzával beírva: „4”

25 A keresztnév végén található „nő” az özvegyi állapotot jelöli.

26 Ceruzával beírva: „5”

	Gazda neve	Ház	Ló
		száma	
	4-ik Tized		
68.	Veress Ferenc	538	2
69.	Fehér Mihály	544	4
70.	Megyessi Sándor	541	2
71.	Veress F. Mihály	543	5
72.	Cs. Szatmári László	551	4
73.	Fényes Menyhirt úr ²⁷	575	3
74.	Lőrinczy János úr	578	2
75.	Papp Albert	579	4
76.	Miskolczi Károly	599	5
77.	Tardý Elek úr	600	9
78.	Lanovits Miklós	604	6
79.	Fényes István	605	2
80.	Budai Károly	612	2
81.	Tardý Zsigmond	614	3
82.	Tardý Károly	640	3
83.	Hadik Mihály	642	2
84.	Tóth Ferenc úr	644	2
85.	Horváth Alajos	645	2
86.	Cs. Szatmári Sándor	650	4
87.	Katona Antal	652	2
88.	Franklin Sámuel	653	6
89.	Verebi István	654	4
90.	Szoboszlai Ferenc	655	4
91.	Kinter Mihály ²⁸	658	6
92.	Sebő Ignác	664	5
93.	Jedlicska Zsigmond	664	7 ²⁹
	<i>Oldal</i>		100
	<i>Által tétel</i>		100
94.	Kinter Ferenc	658	6
95.	Bíró Bálint	666	4
96.	Bíró István	667	3
97.	Szilágyi István	669	2

27 Ebben az időben a község főbb nemesi családjai a következők voltak: Tardý, Lőrinczi, Fényes, Móricz, Szilágyi, Kádár, Nadányi. Feltehetően a nevük után írt „úr” szó ezt akarta kifejezni. Ez a munkahipotézis további kutatásokat igényel.

28 Ceruzával beírva: „5”

29 5 van átjavítva 7-re.

	Gazda neve	Ház	Ló
		száma	
98.	Kiss Ferencnö	672	4
99.	Kiss István	677	4
100.	Verebi János	679	4
101.	Dobi János	682	4
102.	Vásárhelyi Jánosné	693	4
103.	Kinter István	708	4
104.	Nagy Mihály	714	5
105.	Nagy Sándornő	714	4
106.	D. Balog Sándor	717	6
107.	Csahóczi Pál	718	4
	<i>Öszves</i>		158
	5-ik Tized		
108.	Nyuzó Ferenc ³⁰	722	4
109.	Cs. Jakab János	724	5
110.	Csuhá P. András	727	4
111.	Csuhá János ³¹	730	5
112.	Ketskeméti József	731	5
113.	Szabó Máté	732	4
114.	K. Csuha András ³²	739	4
115.	S. Aranyi Ferenc	750	4
116.	Karácson Bálint	756	5
117.	Csuhá Péter	765	6
	<i>Oldal</i>		46
	<i>Által tett</i>		46

	Gazda neve	Ház	Ló
		száma	
118.	Magyar Péter	768	4
119.	Cs. Szabó Jánosné	769	5
120.	Cs. Jakab Mihály	771	4
121.	Cs. Szabó István ³³	772	6
122.	Végh Zsigmond	773	8
123.	Nagy Ferenc	780	2
124.	Imre István	785	3
125.	S. Kovács János	786	2
126.	K. Szabó István	788	4
127.	Birizdó János	789	2
128.	Szőke Sándor	801	4
129.	Cs. Szabó János	802	4
130.	Lisztes Dávid	815	5
131.	K. Balog János	822	2
132.	Böszörményi Bálint	803	4
133.	K. Lisztes István	830	4
134.	Rácz Gábor	866	5
135.	D. Balog Bálint	880	3
136.	Imre Mihály	893	2
137.	Matoltsi István	898	3
138.	Kiss F. János	909	4
139.	B. Nagy Bálint	907	2
140.	K. Balog Péter	859	2

A lovak öszves sumája [!]

1-ső Tizedbeli	91
2-ik Tizedbeli	68
3-ik Tizedbeli	96
4-ik Tizedbeli	158
5-ik Tizedbeli	130
Öszves:	543 ³⁴

Kelt: B[erettyó]Ujfaluba, jul[ius] 10. '853.

Főbíró Papp Tamás
Tanátsommal

30 Ceruzával beírva: „3”

31 Ceruzával beírva: „4”

32 Ceruzával beírva: „3”

33 Ceruzával beírva: „5”

34 A helyes végösszeg 530, mivel 13 embernek eggyel kevesebb lova volt, mint amennyit összeírtak.

PFERDEREGISTRIERUNG IN BERETTYÓÚJFALU 1853

In der Bach-Zeit führte die Staatsmacht ein strenges Überwachungssystem ein und ließ in diesem Zusammenhang eine große Zahl von Registrierungen durchführen.

Berettyóújfalu gehörte in den 1850er Jahren mit seinen 4963 Einwohnern zum Bezirk Derecske. Der Großteil der Menschen lebte von der Landwirtschaft. Die Pferdehaltung war nicht besonders verbreitet in Sárrét, dürfte aber ein einträgliches Geschäft gewesen sein, denn das Heer braucht ständig Nachschub. Im Zuge einer solchen Kontrolle wurde der Pferdebestand von Derecske 1853 registriert. Von den 19 zum Bezirk gehörenden Siedlungen wies Berettyóújfalu die meisten Pferde auf.